

AGATA BRYŁKA-JESIONEK

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu

ORCID: 0000-0002-0192-6003

**Rola Śląskiego Oddziału
Polskiego Towarzystwa Historycznego (1929–1939)
w popularyzacji wiedzy o przeszłości Śląska**

Streszczenie

Śląski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego powstał w 1929 roku z inicjatywy wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego, historyka Romana Lutmana oraz naczelnika Wydziału Oświecenia Publicznego w Katowicach Ludwika Ręgorowicza. Głównym celem Oddziału było wspieranie śląskoznawczych badań historycznych oraz popularyzacja wiedzy o przeszłości Śląska. Artykuł przedstawia proces tworzenia Śląskiego Oddziału PTH oraz najważniejsze obszary jego działalności (odczyty, dydaktyka, prace naukowe). Omówiono także współpracę z innymi instytucjami naukowymi i kulturalnymi Górnego Śląska w dwudziestoleciu międzywojennym (Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku oraz Instytut Śląski) oraz wspomniano udział członków Oddziału w Powszechnych Zjazdach Historyków Polskich.

Słowa kluczowe

Śląski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, historia Śląska, Polskie Towarzystwo Historyczne, badania śląskoznawcze, Roman Lutman

Polskie Towarzystwo Historyczne posiada rodowód dziewiętnastowieczny, a jego powstanie, podobnie jak wielu innych ówczesnych towarzystw naukowych, wiązało się z obroną polskości. Zostało ono utworzone 14 października 1886 roku we Lwowie. Jego założycielami byli wybitni historycy związani z tamtejszym środowiskiem akademickim, np. Tadeusz Wojciechowski, Ksawery Liske, Ludwik Finkel oraz Fryderyk Papée¹. Na początku swego istnienia miało integrować ludzi nauki, przedstawicieli miejscowej inteligencji i miłośników historii wokół idei krzewienia polskiej kultury i tożsamości. Zgodnie z pierwszym statutem, głównym zadaniem towarzystwa było „wzbudzanie i popieranie rozwoju nauk historycznych ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Rusi Czerwonej”².

W 1887 roku ukazał się pierwszy numer organu naukowego towarzystwa, o tytule „Kwartalnik Historyczny”³. Czasopismo to jest wydawane do dnia dzisiejszego. Poza artykułami naukowymi, corocznie zamieszczało sprawozdania z działalności Towarzystwa i jego oddziałów, co z punktu widzenia nikłego zachowania materiału źródłowego odnoszącego się do dziejów Oddziału Śląskiego jest niezwykle istotne.

Wraz z odzyskaniem niepodległości i rozwojem idei towarzystwa rozszerzeniu uległ jego zakres działalności. Wyrazem tego był nowy statut towarzystwa ogłoszony 31 sierpnia 1924 roku, według którego głównym jego zadaniem było „popieranie nauk historycznych i zrzeszanie w tym celu ogółu polskich historyków oraz miłośników historii”. Towarzystwo prowadziło działalność wydawniczą, organizowało zebrania i dyskusje naukowe, było forum wymiany myśli i prezentowania wyników prowadzonych badań naukowych⁴. Zakładano organizację co pięć lat Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w różnych miastach odrodzonego państwa polskiego.

Od 1924 roku nastąpił prężny rozwój towarzystwa, w kolejnych miastach tworzono jego oddziały. Dodatkowy impuls dały również uchwały IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich z 6-8 grudnia 1925 roku. Szczególnie podkreślono tam znaczenie badań nad przeszłością różnych, czasem bardzo zróżnicowanych, regionów kraju, przez co chciano budować fundamenty nowoczesnego i jednolitego państwa⁵. Oddział Śląski powstał 26 kwietnia 1929 roku w Katowicach, jako dziewiąty w skali kraju. Jego utworzenie poprzedziło powstanie Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie (w 1906 roku), Koła Krakowskiego (w 1913 roku), oddziałów w Wilnie i Poznaniu (w 1925 roku), Lublinie, Stanisławowie i Łodzi (w 1927 roku) oraz w Przemyślu (w 1928 roku)⁶.

¹ T. Kondracki, *Ksawery Liske i początki Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1990, s. 80.

² H. Samsonowicz, *Wokół idei i koncepcji Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo...*, s. 9.

³ A. Galos, *Powstanie Towarzystwa Historycznego i jego organu naukowego*, [w:] *Polskie Towarzystwo...*, s. 86.

⁴ K. Tyszkiewicz, *Polskie Towarzystwo Historyczne 1925–1936*, Lwów 1937, s. 6, 13.

⁵ H. Samsonowicz, *Wokół idei i koncepcji...*, s. 13.

⁶ A. Wyrobisz, *Polskie Towarzystwo Historyczne i losy polskiej regionalistyki*, [w:] *Polskie Towarzystwo...*, s. 39.

Powstanie struktur PTH na Śląsku było wynikiem nie tylko ogólnopolskich tendencji w rozwoju i popularyzacji wiedzy historycznej, ale także wiązało się z ożywieniem regionalnego zapotrzebowania na popularyzację problematyki śląskoznawczej⁷. PTH na Śląsku miało stać w opozycji do rewizjonistycznych akcji Niemców górnośląskich, którzy posiadali wsparcie nie tylko wielu stowarzyszeń kulturalnych i naukowych, ale także uczonych skupionych wokół wrocławskiego środowiska akademickiego⁸.

Szczególne zasługi dla utworzenia Oddziału Śląskiego mieli: dr Ludwik Ręgorowicz, naczelnik Wydziału Oświecenia Publicznego w Katowicach, dr Roman Lutman, dyrektor Biblioteki Sejmu Śląskiego (pochodzący ze Lwowa) oraz wojewoda śląski dr Michał Grażyński. Wykształcenie historyczne wojewody i jego zainteresowania tematyką Śląska (pisał o likwidacji wielkiej własności niemieckiej na terenie Śląska)⁹ sprawiły, iż idea powołania Oddziału znalazła u niego zrozumienie i cieszyła się jego pełnym poparciem.

W zebraniu inauguracyjnym, które odbyło się w sali Wydziału Powiatowego w Katowicach 26 kwietnia 1929 roku wzięły udział 53 osoby. Specjalnym gościem był ówczesny prezes Zarządu Głównego PTH oraz senator z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) i profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza – Stanisław Zakrzewski. W swojej mowie inauguracyjnej wyznaczył on główne cele działalności Oddziału Śląskiego. Miały to być badania nad przeszłością regionu i przygotowanie biografii Śląska, a także pobudzanie życia kulturalnego i naukowego na Górnym Śląsku. Wydarzenie było na tyle doniosłe i istotne dla mieszkańców województwa śląskiego, iż zostało opisane w prasie codziennej. Relacja z zebrania inauguracyjnego opublikowana została dwa dni później na łamach prostanacyjnej „Polski Zachodniej” w artykule pt. *Nowa placówka kulturalna na Śląsku. Założenie Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego*¹⁰.

Na zebraniu dokonano wyboru zarządu Oddziału. Znaleźli się w nim najwybitniejsi reprezentanci życia naukowego i kulturalnego województwa śląskiego: prezes – dr Ludwik Ręgorowicz, wiceprezes – Franciszek Popiołek, sekretarz – dr Roman Lutman, skarbnik – Stanisław Warcholik oraz członkowie zarządu – Konstanty Prus, dr Tadeusz Dobrowolski, ks. dr Karol Wilk, dr Waclaw Olszewicz¹¹.

⁷ Działalność Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego była już analizowana w następujących opracowaniach: F. Szymiczek, *Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Katowicach, „Sobótka”* 1961, t. XVI, s. 310–311; F. Szymiczek, *Oddział katowicki (1929–1956)*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1956. Księga pamiątkowa z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH w Warszawie 19–21.X.1956*, red. S. Herbst, I. Pietrzak-Pawłowska, Warszawa 1958, s. 225–227 oraz J. Kozik, *50 lat Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Katowicach (1929–1979)*, „Biuletyn Informacyjny Uniwersytetu Śląskiego” 1979, nr 5, s. 13–19. Jednakże najpełniejszą analizę tego zagadnienia zaprezentowała Irena Pampuch w tomie pamiątkowym wydanym z okazji 70-lecia istnienia Oddziału: *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego w Katowicach w latach 1929–1939*, „Kronika Katowic”, t. IX, Katowice 2001, s. 35–55.

⁸ M. Dyba, *Kształtowanie się polskiego środowiska historycznego na Śląsku w latach 1918–1939*, Katowice 1993, s. 89, 111.

⁹ Tamże, s. 91.

¹⁰ *Nowa placówka kulturalna na Śląsku*, „Polska Zachodnia” 1929, nr 115, s. 10.

¹¹ *Z umysłowego życia Śląska. Oddział Śląski Polskiego Tow. Historycznego*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1930, t. 2, s. 393–394.

Od chwili utworzenia, aż do wybuchu II wojny światowej, przez Oddział przewinęło się około 109 osób. Liczba członków w poszczególnych latach była różna. Pod tym względem wyjątkowe były lata 1932–1933, kiedy towarzystwo posiadało 73–75 członków. W pozostałych latach liczyło ono 40–50 osób. Przynależność do towarzystwa warunkowana była opłaceniem rocznej składki. Do towarzystwa należeli przedstawiciele miejscowej inteligencji: historycy, prawnicy, filolodzy, ekonomiści i urzędnicy¹². Przykładowo w spisie członków z 1934 roku wymieniani byli np.: prekursor badań nad literaturą polską na Śląsku – Wincenty Ogrodziński, działacz narodowy i społeczny – Piotr Pampuch, pisarz i malarz – Stanisław Ligoń, działacz kulturalno-oświatowy – Józef Piernikarczyk, historyk – Alojzy Targ oraz nauczyciel – Artur Żagań¹³.

Siedziba towarzystwa początkowo znajdowała się w gmachu Urzędu Wojewódzkiego przy ul. Jagiellońskiej, od 1934 roku w Domu Oświatowym przy ul. Francuskiej, zaś od 1938 roku w pomieszczeniach Instytutu Śląskiego przy ul. Piłsudskiego¹⁴. W czasie swej dziesięcioletniej historii towarzystwo miało problemy natury organizacyjnej i okresowe przerwy w działalności. Po powołaniu Oddziału w kwietniu 1929 roku działalność organizacyjną podjęto dopiero po przerwie wakacyjnej w październiku tego roku. Pierwszy kryzys nastąpił już w 1931 roku. Wiązał się on z problemami personalnymi i zmianą osób w Zarządzie Oddziału. Bardzo bolesną stratą dla Oddziału był wyjazd z Katowic na Pomorze sekretarza Romana Lutmana. W kolejnych latach Śląsk opuścił Ludwik Ręgorowicz, zaś prezes Stanisław Warcholik zaczął podupadać na zdrowiu, przez co nie mógł w pełni poświęcić się pracy dla Oddziału. Kryzys Oddziału przełamał dopiero w 1935 roku, kiedy to we współpracy z Instytutem Śląskim, rozpoczęto organizować zebrania naukowe. Kolejny spadek aktywności Oddziału pojawił się w 1938 roku i trwał aż do wybuchu II wojny światowej¹⁵.

Działalność odczytowa Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego

W latach 1929–1939 jednym z głównych kierunków działań PTH na Śląsku było organizowanie zebrań otwartych. Wszystkie zainteresowane osoby mogły na nich wysłuchać odczytów naukowych. W latach 1929–1938 odbyły się 23 takie zebrania. Wygłoszono na nich łącznie 27 odczytów. 20 spośród nich przedstawili członkowie Oddziału, pozostałe zaś zaproszeni goście. Wśród nich było 5 odczytów publicznych, które Oddział współorganizował wraz z innymi instytucjami. W tej dziedzinie współpracowano z Towarzystwem Przyjaciół Nauk na Śląsku. Wspólnie organizowano zebrania w ramach Miesiąca Propagandy Pomorza w grudniu 1930 roku oraz Miesiąca Propagandy Śląska w listopadzie 1931 roku. Dwa spośród nich w latach 1936–1937 odbyły się w ramach „Wieczoru dyskusyj-

¹² I. Pampuch, *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego...*, s. 38–39.

¹³ *Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1933–31.III.1934*, Lwów 1934, s. 20–21.

¹⁴ I. Pampuch, *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego...*, s. 38.

¹⁵ Tamże, s. 54–55.

nego Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”. Ponadto trzy odbyły się we współpracy z Oddziałem Śląskim Polskiego Towarzystwa Geograficznego¹⁶.

Zebrania Oddziału Śląskiego PTH odbywały się bardzo nieregularnie, czasem z wielomiesięcznymi przerwami. Najwięcej zebrań (połączonych z odczytami) zorganizowano na początku działalności Oddziału. W 1929 roku odbyło się ich 4, w następnym zaś 8. Cztery wykłady odbyły się w 1935 roku. Tak ożywiona działalność odczytowa zamarła w następnych latach. W 1931 roku odbyły się 3 zebra- nia, w latach 1932, 1933, 1936 i 1937 po 2. W 1934 i 1939 roku nie zorganizowa- no ani jednego wykładu. Ostatnie, przedwojenne zebranie odbyło się zaś 18 stycz- nia 1938 roku¹⁷.

Tematyka zebrań oscylowała przeważnie wokół problematyki śląskiej od średniowiecza aż do czasów współczesnych. Pojawiały się tematy ogólne dotyczące wpływu czynników geograficznych na dzieje Śląska, współczesnych stosunków narodowościowych na Śląsku, rycerstwa śląskiego w dobie średniowiecza, czy też heraldyki Piastów Śląskich. Pojawiła się również problematyka bardziej szczegó- łowa, czego przejawem były następujące tematy: dzieje Mikołowa, cieszyńskie zbiory muzealne, rola kulturotwórcza tygodnika „Szlązak”, pierwsza szkoła polska w Katowicach. Zdarzały się również odczyty dotyczące tematyki wykraczającej poza śląską, np.: genezy aliasu francusko-rosyjskiego, powstania listopadowego, dydaktyki historii we współczesnych Niemczech. Wygłoszono również jeden od- czyt z zakresu metodyki tworzenia zapisków historycznych, a dotyczący sposobu spisywania kronik parafialnych¹⁸.

Wśród referentów występowali zarówno ci miejscowi, jak i wywodzący się ze środowiska krakowskiego i poznańskiego. Miejscową inteligencję reprezentowa- li: Jacek Koraszewski, dr Roman Lutman, dr Ludwik Ręgorowicz, ks. Karol Wilk, Franciszek Popiołek, Konstanty Prus, Ludwik Musioł. Natomiast z krakowskie- go środowiska pochodzili: związani z Uniwersytetem Jagiellońskim prof. Wła- dysław Semkowicz, prof. Franciszek Bujak, prof. Sylwiusz Mikucki oraz Karol Piotrowicz (dyrektor Biblioteki Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) i Ma- rian Włodzimierz Kukiel (dyrektor Muzeum Czartoryskich). Z kolei wielkopol- skie środowisko reprezentował dyrektor Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu, Marian Gumowski¹⁹.

Prace Sekcji Dydaktycznej przy Śląskim Oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego

Sekcja Dydaktyczna przy Śląskim Oddziale Polskiego Towarzystwa Histo- rycznego została powołana w maju 1933 roku. Jej kierownikiem został dr Hipolit

¹⁶ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1934–31.III.1935*, Lwów 1935, s. 17–18; *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1935–31.III.1936*, Lwów 1936, s. 13; *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1937–31.III.1938*, Lwów 1938, s. 15–16; *Z umysłowego życia Śląska...*, s. 393–394.

¹⁷ I. Pampuch, *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego...*, s. 54–55.

¹⁸ *Z umysłowego życia Śląska...*, s. 393–394.

¹⁹ Tamże.

Dyrzc, a po jego śmierci w 1934 roku, dr Kazimierz Popiołek, nauczyciel z Gimnazjum Państwowego w Rybniku. Była ona szczególnie zaangażowana w sprawy dydaktyki historii i obecności w programach szkolnych zagadnień z zakresu śląskiej sztuki ludowej. Jej głównym zadaniem było analizowanie programów i podręczników szkolnych pod kątem przedstawiania historii regionalnej. Rozważania na ten temat publikowano m.in. na łamach „Wiadomości Historyczno-Dydaktycznych”. Ponadto Sekcja organizowała konferencje metodyczne dla nauczycieli²⁰.

Dodatkowym wsparciem dydaktyki regionalnej był stworzony przez członków Sekcji wykaz miejsc szczególnie ważnych na terenie województwa śląskiego oraz charakterystyka zbiorów Muzeum Śląskiego²¹.

Ponadto rozpoczęła ona wydawanie opracowań z historii Śląska dla uczniów gimnazjów. W ramach cyklu „Śląska Biblioteka Historyczna dla Młodzieży”, wydawanego nakładem Sekcji Dydaktycznej Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, ukazały się następujące prace: *Śląsk przedmurzem Polski* Kazimierza Stańczyka, *Tragedia Śląska w czasie rewolucji husyckiej* Kazimierza Popiołka, *Rycerstwo śląskie w dobie piastowskiej* Mariana Gumowskiego, *Jan III Sobieski na Śląsku w 1683 r.* Kazimierza Piwarskiego oraz *Zabór Śląska w XIV wieku* Stanisława Nowogrodzkiego. We wstępie pracy Gumowskiego wydawca umieścił następujące słowa:

Ogół młodzieży śląskiej odczuwa żywo potrzebę szerszego i głębszego poznania dziejów swej bliższej ziemi ojczyznej. Czyniąc zadość tej potrzebie oddaje Śląska Biblioteka Historyczna w ręce młodzieży szereg rozprawek z dziejów ziemi śląskiej. Młodzież szkolna uzyskuje w ten sposób możliwość uzupełnienia i pogłębienia wiadomości z dziejów Śląska, zawartych w podręczniku. Młodzieży pozaszkolnej, pragnącej poznać przeszłość Śląska, dostarczamy w naszych rozprawach odpowiedniej lektury. Pragnęlibyśmy również, aby rozprawki te przyczyniły się do rozbudzenia zainteresowania dla historii ziemi śląskiej, oraz zamiłowania dla lektury historycznej²².

Współpraca z innymi instytucjami naukowymi i kulturalnymi

Współpracę z innymi towarzystwami i instytucjami w dziedzinie organizacji życia naukowego i kulturalnego na Górnym Śląsku można podzielić na dwa etapy.

Pierwszy z nich przypadł na lata 1929–1935, kiedy widoczne było szczególne zbliżenie między Oddziałem a Towarzystwem Przyjaciół Nauk na Śląsku. We współpracy z towarzystwem członkowie Śląskiego Oddziału PTH uczestniczyli w organizowanych przez TPN, wspomnianych już, Miesiącu Propagandy Pomorza i Miesiącu Propagandy Śląska, a także akcjach odczytowych w ramach „Wieczoru dyskusyjnego Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”. We współpracy z TPN Oddział Śląski podjął prace nad powołaniem Komisji Bibliograficznej dla stworzenia bibliografii śląskiej, a także nad opracowaniem „śląskich” haseł do *Polskiego Słownika Biograficznego*. Dążono również do powołania wspólnej komisji dla stworzenia Bibliografii Śląska. Kolejną wspólną inicjatywą obydwu towarzystw

²⁰ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1935–31.III.1936...*, s. 14.

²¹ I. Pampuch, *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego...*, s. 45.

²² M. Gumowski, *Rycerstwo śląskie w dobie piastowskiej*, Katowice 1937, s. 3.

było stworzenie Archiwum Akt Dawnych Województwa Śląskiego i Publicznej Biblioteki Naukowej na Śląsku. Postulaty te pojawiły się po raz pierwszy na wspólnym zebraniu 28 lutego 1930 roku. W tej sprawie miano wystosować wspólny apel do władz województwa²³.

Z inicjatywy Oddziału Śląskiego zostały również powołane Instytut Śląski w Katowicach, a także Komitety Wydawnictw Śląskich Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie²⁴. I właśnie drugi etap, lata 1935–1939, to szczególnie związki między Oddziałem Śląskim a Instytutem Śląskim. Współpracę zapewne zainicjował dyrektor Roman Lutman, który był jednym z założycieli Oddziału Śląskiego PTH, a potem dyrektorem Instytutu Śląskiego. Współdziałanie to przejawiało się przede wszystkim w organizowanych wspólnie zebraniach naukowych. Rzeczym wyrazem wsparcia Instytutu Śląskiego było przekazanie na rzecz Zarządu Głównego PTH wsparcia finansowego w wysokości 1500 zł na rzecz czynnego uczestnictwa członków w VIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Zurychu w sierpniu i wrześniu 1938 roku²⁵.

W 1937 roku na czele Oddziału Śląskiego PTH stanął dr Lutman. Zastąpił on prezesa Tadeusza Kupczyńskiego, który w tym czasie przeniósł się do Lwowa. Działalność Oddziału po 1938 roku aż do wybuchu II wojny światowej jest mało rozpoznana z uwagi na brak zachowanych materiałów źródłowych.

Udział członków Oddziału w Powszechnych Zjazdach Historyków Polskich

Powszechnie Zjazdy Historyków Polskich organizowane były przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego. W swym założeniu miały one pełnić rolę integrującą środowisko historyków polskich, stanowić forum wymiany myśli i idei historiograficznej, ale także wyłonić grono reprezentantów środowiska historyków polskich na forum międzynarodowym. Pierwszy Zjazd Historyków odbył się w Krakowie w 1880 roku i zorganizowany był przez Akademię Umiejętności. Późniejsze zjazdy organizowało już Polskie Towarzystwo Historyczne.

Historycy reprezentujący Oddział Śląski wzięli udział w dwóch takich zjazdach: w V Zjeździe zorganizowanym w 1930 roku w Warszawie oraz w VI Zjeździe, który się odbył w 1935 roku w Wilnie. Pierwszy z nich poświęcony był zagadnieniu powstania listopadowego, kwestiom wschodnio-ruskim, stosunkom polsko-krzyżackim, ale także historii powszechnej²⁶. Środowisko śląskie reprezentowało na nim 8 członków Oddziału, w tym ks. Emil Szramek, ks. Maksymilian Wojas, Ludwik Ręgorowicz i Roman Lutman²⁷. Z kolei VI Zjazd poświęcony był zagadnieniom stosunków polsko-litewskich. Z Oddziału Śląskiego wzięło w nim udział 3 członków (ks. Emil Szramek, Roman Lutman i Waław Olszewicz) oraz

²³ *Z umysłowego życia Śląska...*, s. 393–394.

²⁴ F. Szymczek, *Oddział Katowicki (1929–1956)...*, s. 225.

²⁵ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1938–31.III.1939*, Lwów 1939, s. 6.

²⁶ Tamże, s. 7–8.

²⁷ *Wykaz uczestników V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie w dniach 28 listopada do 4 grudnia 1930 roku*, [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. 2: *Protokoły*, Lwów 1931, s. 399–406.

kilka osób z Sekcji Dydaktycznej Oddziału²⁸. Na zebraniu otwartym w grudniu 1935 roku, Roman Lutman i Waclaw Olszewicz, omówili jego tematykę i przedstawione na nim tezy²⁹.

Z uwagi na wybuch II wojny światowej nie odbył się VII Zjazd, który planowano na 1940 rok. Członkowie Oddziału Śląskiego, a przede wszystkim Sekcji Dydaktycznej przygotowywali postulaty i propozycje do programu obrad Zjazdu³⁰.

Działalność naukowa i publicystyczna członków Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego

Wśród członków Oddziału Śląskiego PTH znajdowało się wielu przedstawiali miejscowej inteligencji, a wśród nich było wielu działających naukowo i publicystycznie historyków. Członkowie towarzystwa publikowali artykuły naukowe na łamach „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, „Zarania Śląskiego”, „Wiadomości Historyczno- Dydaktycznych” oraz „Kwartalnika Historycznego”. Trudno w tym miejscu charakteryzować twórczość ich wszystkich. Warto jednak zwrócić uwagę na działalność naukową kilku członków, którzy w latach 1929–1939 odgrywali w Oddziale rolę wiodącą.

Do takich należał pochodzący ze Lwowa dr Roman Lutman. Był on jednym z założycieli Oddziału, w latach 1929–1932 pełnił funkcję sekretarza, następnie w latach 1938–1939 prezesa. Ważna część jego twórczości oscylowała wokół tematyki śląskoznawczej. Wśród prac dr Lutmana znajdowały się recenzje krytyczne, które dotyczyły ukazujących się monografii naukowych, publikacje z zakresu historii regionalnej, zagadnień z dziejów współczesnych, w szczególności zaś powstań śląskich oraz plebiscytu, a także instytucji państwowych i kulturalnych. Spuścizna Lutmana obejmuje również problematykę społeczną. Wśród poruszanych przez niego zagadnień wyróżnić można następujące grupy tematyczne: 1) pojęcie Śląska i obszar regionu, 2) problemy społeczne Śląska, 3) zagadnienia narodowościowe, w tym kwestia mniejszości³¹.

W swoich tekstach dr Lutman wskazywał na potrzebę szerokiego instytucjonalnego programu badań na Śląsku. Podkreślał osiągnięcia m.in.: Komitetu Wydawnictw Śląskich PAU, Muzeum Śląskiego, Śląskiego Biura Statystycznego, Instytutu Śląskiego, Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych, Instytutu Pedagogicznego oraz Domu Oświatowego³². Był również orędownikiem utworzenia na

²⁸ Wykaz uczestników VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17 do 20 września 1935 r., [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. 2: *Protokoły*, Lwów 1936, s. 471–477.

²⁹ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1935–31.III.1936...*, s. 13.

³⁰ *Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1938–31.III.1939...*, s. 20.

³¹ A. Bryłka-Jesioneck, *Dr Roman Lutman jako animator życia kulturalnego i naukowego na Śląsku w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *„Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Historia”*, t. 13, Bytom 2019, s. 36–51.

³² R. Lutman, *Życie naukowe i kulturalne na Śląsku*, „Powstaniec Śląski” 1935, nr specjalny z dn. 3.05, s. 56–58; tenże, *Życie kulturalne Śląska w latach 1926–1936*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 3, s. 151–152.

Śląsku ośrodka akademickiego, dzięki któremu nastąpi intensyfikacja i profesjonalizacja badań naukowych nad zagadnieniami śląskimi.

Tematyka śląskoznawcza dominowała również w twórczości pochodzącego z okolic Krakowa Franciszka Popiołka (1868–1960). Przez cały okres istnienia Oddziału Śląskiego pełnił on funkcję wiceprezesa. Życie zawodowe spędził w Cieszynie, zaś jego zainteresowania badawcze oscyływały wokół uwarunkowań politycznych, społecznych i gospodarczych w dziejach Śląska Cieszyńskiego³³. W swoich badaniach posługiwał się m.in. zbiorami muzeum miejskiego, zbiorami muzeum ks. Szersznika, aktami byłego archiwum zamkowego w Cieszynie oraz archiwalia-ami biblioteki zboru ewangelickiego³⁴.

Z kolei rodowity Ślązak, Ludwik Musioł (1892–1970) w 1935 roku pełnił funkcję skarbnika Oddziału, następnie w latach 1935–1939 członka zarządu. Specjalizował się w sposób szczególny w monografiach górnośląskich miast (np. Katowice, Pszczyzna, Tychy), czy też wydawaniu źródeł historycznych.

W 1936 roku ukazała się jedyna publikacja Oddziału Śląskiego. Była to monografia Ludwika Musioła pt. *Archiwa i archiwalia w województwie śląskim*, wydana drukiem Gazety Urzędowej Województwa Śląskiego. Na karcie tytułowej widnieje informacja, iż publikacja opracowana została „z ramienia Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego”. Zawiera ona charakterystykę współczesnych autorowi zasobów archiwalnych znajdujących się na terenie województwa śląskiego. Archiwalia zostały potraktowane jako źródła do badań nad różnymi aspektami życia społecznego (m.in. szkolnictwa i oświaty, kościoła, rzemiosła i górnictwa). Z kolei same archiwa zostały podzielone na państwowe (m.in. Archiwum Akt Dawnych Województwa Śląskiego, starostw i wydziałów powiatowych, sądowe, urzędów szkolnych), komunalne (tj. miejskie, nowych miast, gmin wiejskich), kościelne (np. Archiwum Kościelnej Kurii Biskupiej, poszczególnych urzędów parafii katolickich i ewangelickich oraz gmin żydowskich) i archiwa prywatne (m.in. Książęce Archiwum w Pszczynie, zarządu dawnych latyfundiów, cechów rzemieślniczych)³⁵.

Kończąc swoje rozważania na temat przedwojennych dziejów PTH na Śląsku, chciałabym nadmienić, iż spadkobiercą tradycji Oddziału Śląskiego jest działająca wciąż prężnie Oddział Katowicki PTH, którego mam zaszczyt być sekretarzem. W 2019 roku obchodziliśmy hucznie 90-lecie istnienia Oddziału. Zorganizowano konferencję naukową: „Kształtowanie się środowiska historyków-badaczy na terenach współczesnego woj. śląskiego”.

Obecnie Oddział liczy 105 członków. Podobnie jak u zarania historii Oddziału, nadal jednym z najważniejszych rodzajów działalności jest organizacja zebrań otwartych z odczytami naukowymi. Miejscem spotkań jest gmach Muzeum Historii Katowic, Instytut Myśli Polskiej im. W. Korfańskiego oraz Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej. Zebrania z prelekcjami odbywają się w trybie comiesięcznym, z przerwą wakacyjną. Poza nimi działalność naszego Oddziału koncentruje się

³³ M. Dyba, *Historyk Ziemi Cieszyńskiej Franciszek Popiołek (1868–1960)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1994, t. 9, s. 127.

³⁴ F. Popiołek, *Archiwalia cieszyńskie*, Komunikat nr 46, Instytut Śląski, Katowice 1935.

³⁵ L. Musioł, *Archiwa i archiwalia w województwie śląskim*, Katowice 1936, s. 68.

m.in. na współorganizacji, wraz z innymi podmiotami, corocznych konferencji naukowych w Katowicach i Zabrze, organizacji na poziomie wojewódzkim olimpiad historycznych dla uczniów szkół ponadpodstawowych, a także objazdów historycznych po terenie województwa śląskiego dla członków naszego Oddziału.

Bibliografia

Źródła

- Nowa placówka kulturalna na Śląsku* (1929), „Polska Zachodnia”, nr 115, s. 10.
- Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1933–31.III.1934* (1934), Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, dod. do „Kwartalnik Historyczny” R. 48: 1934.
- Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1934–31.III.1935* (1935), Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, dod. do „Kwartalnik Historyczny” R. 49: 1935.
- Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1935–31.III.1936* (1936), Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, dod. do „Kwartalnik Historyczny” R. 50: 1936.
- Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1937–31.III.1938* (1938), Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, dod. do „Kwartalnik Historyczny” R. 52: 1938.
- Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Historycznego 1.IV.1938–31.III.1939* (1939), Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, dod. do „Kwartalnik Historyczny” R. 55: 1939.
- Wykaz uczestników V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie w dniach 28 listopada do 4 grudnia 1930 roku* (1931), [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. 2: *Protokoły*, Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, s. 399–406.
- Wykaz uczestników VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17 do 20 września 1935 r.*, (1936), [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. 2: *Protokoły*, Lwów: Polskie Towarzystwo Historyczne, s. 471–477.
- Z umysłowego życia Śląska. Oddział Śląski Polskiego Tow. Historycznego* (1930), „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, t. 2, s. 393–394.

Opracowania

- Bryłka-Jesionek Agata (2019), *Dr Roman Lutman jako animator życia kulturalnego i naukowego na Śląsku w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Historia”, t. 13, Bytom, s. 23–55.
- Dyba Marian (1994), *Historyk Ziemi Cieszyńskiej Franciszek Popiołek (1868–1960)*, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 9, s. 114–131.

- Dyba Marian (1993), *Kształtowanie się polskiego środowiska historycznego na Śląsku w latach 1918–1939*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Galos Adam (1990), *Powstanie Towarzystwa Historycznego i jego organu naukowego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, pod red. Stefana K. Kuczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 85–95.
- Kondracki Tadeusz (1990), *Ksawery Liske i początki Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, pod red. Stefana K. Kuczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 77–84.
- Kozik Józef (1979), *50 lat Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Katowicach (1929–1979)*, „Biuletyn Informacyjny Uniwersytetu Śląskiego”, nr 5, s. 13–25.
- Lutman Roman (1936), *Życie kulturalne Śląska w latach 1926–1936*, „Zaranie Śląskie”, z. 3, s. 150–153.
- Lutman Roman (1935), *Życie naukowe i kulturalne na Śląsku*, „Powstaniec Śląski”, nr specjalny z dn. 3.05, s. 56–58.
- Musiół Ludwik (1936), *Archiwa i archiwalia w województwie śląskim*, Katowice: Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego. Dział Administracji Szkolnej.
- Pampuch Irena (2001), *Powstanie i działalność Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego w Katowicach w latach 1929–1939*, „Kronika Katowic”, t. IX, s. 35–55.
- Popiołek Franciszek (1935), *Archiwalia cieszyńskie*, Komunikat nr 46, Instytut Śląski w Katowicach.
- Samsonowicz Henryk (1990), *Wokół idei i koncepcji Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, pod red. Stefana K. Kuczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 9–21.
- Szymiczek Franciszek (1958), *Oddział Katowicki (1929–1956)*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1956. Księga Pamiątkowa z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH w Warszawie 19–21 X 1956*, pod red. Stanisława Herbsta, Ireny Pietrzak-Pawłowskiej, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 225–227.
- Szymiczek Franciszek (1961), *Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Katowicach*, „Sobótka”, nr 2, s. 310–311.
- Tyszkiewicz Kazimierz (1937), *Polskie Towarzystwo Historyczne 1925–1936*, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wyrobisz Andrzej, *Polskie Towarzystwo Historyczne i losy polskiej regionalistyki*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986. Zbiór studiów i materiałów*, pod red. Stefana K. Kuczyńskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 35–55.

***The role of the Silesian branch of the Polish Historical Society (1929–1939)
in popularising knowledge of Silesia's past***

Summary

The Silesian Branch of the Polish Historical Society was founded in 1929 on the initiative of the Silesian Voivode Michał Grażyński, historian Roman Lutman, and head of the Department of Public Education in Katowice, Ludwik Ręgorowicz. Their main objective was to support Silesian historical research and promote knowledge about the history of Silesia. This article presents the process of establishing the Silesian branch of society and its main activities, such as lectures, research work, and didactics. Additionally, it discusses the branch's collaboration with other scientific and cultural institutions in Upper Silesia during the interwar period, including the Society of Friends of Science in Silesia and the Institute of Silesia. The author also mentions the participation of the members in the Universal Congress of Polish Historians.

Keywords

Silesian Branch of the Polish Historical Society, history of Silesia, Polish Historical Society, Silesian Studies, Roman Lutman

***Die Rolle der Schlesischen Abteilung
der Polnischen Historischen Gesellschaft (1929–1939)
bei der Popularisierung des Wissens über die Vergangenheit Schlesiens***

Zusammenfassung

Die Schlesische Abteilung der Polnischen Historischen Gesellschaft wurde 1929 auf Initiative des schlesischen Woiwoden Michał Grażyński, des Historikers Roman Lutman und des Leiters der Abteilung für öffentliche Aufklärung in Kattowitz, Ludwik Ręgorowicz, gegründet. Das Hauptziel der Abteilung bestand darin, die schlesische Geschichtsforschung zu unterstützen und das Wissen über die Vergangenheit Schlesiens bekannt zu machen. Der Artikel stellt den Entstehungsprozess der Schlesischen Zweigstelle der PHG und die wichtigsten Tätigkeitsbereiche (Vorlesungen, Didaktik, wissenschaftliche Arbeiten) vor. Besprochen wurde auch die Zusammenarbeit mit anderen wissenschaftlichen und kulturellen Institutionen Oberschlesiens in der Zwischenkriegszeit (Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften in Oberschlesien und Schlesisches Institut) und die Teilnahme von Mitgliedern der Zweigstelle an den Generalversammlungen polnischer Historiker.

Schlüsselwörter

Schlesische Abteilung der Polnischen Historischen Gesellschaft,
Geschichte Schlesiens, Polnische Historische Gesellschaft, Schlesi-
sche Studien, Roman Lutman

„Polska Zachodnia“ z dnia 28 kwietnia 1929 r.

Nowa placówka kulturalna na Śląsku.

Założenie oddziału śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Wykład prof. dr. Zakrzewskiego o „Znaczeniu Śląska na tle dziejów Polski Piastowskiej“.

W piątek, dnia 26 bm. odbyło się w sali posiedzeń Wydziału Powiatowego w Katowicach zebranie organizacyjne oddziału śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, na które przybyło około 50 osób z całego Województwa, interesujących się nauką historyczną. Zebranie zagał Naczelnik Wydziału Oświecenia dr. Regorowicz, witając przybyłego specjalnie na zebranie prezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego, profesora uniwersytetu lwowskiego, senatora dr. Stanisława Zakrzewskiego. Prof. Zakrzewski przedstawił w obszernym przemówieniu zadania Towarzystwa Historycznego i jego oddziału śląskiego, wskazując na konieczność samodzielnego zajęcia się przeszłością Śląska dla uwolnienia nauki historycznej od dotychczasowych nie zawsze bezstronnych wpływów nauki niemieckiej.

Następnie wybrano Zarząd oddziału w następującym składzie: przewodniczący dr. Ludwik Regorowicz, naczelnik Wydziału Oświecenia, zastępca przewodniczącego dyrektor Franciszek Popiołek z Cieszyna, sekretarz dr. Roman Lutmann z Katowic, skarbnik prof. Stanisław Warcholik z Mysłowic, członkowie zarządu: dr. Tadeusz Dobrowolski, dyrektor Muzeum Śląskiego, dyr. dr. Wacław Olszewicz, Konstanty Prus, bibliotekarz Województwa i prob. dr. K. Wilk ze Starogo Bierunia. Dotychczas zgłosiło się na członków czynnych 54 osób m. in. Ksiądz biskup dr. Lisiecki i wojewoda dr. Grażyński. Dalsze zgłoszenia należy nadsyłać pod adresem sekretarza Oddziału Dr. R. Lutmana, Katowice, Województwa.

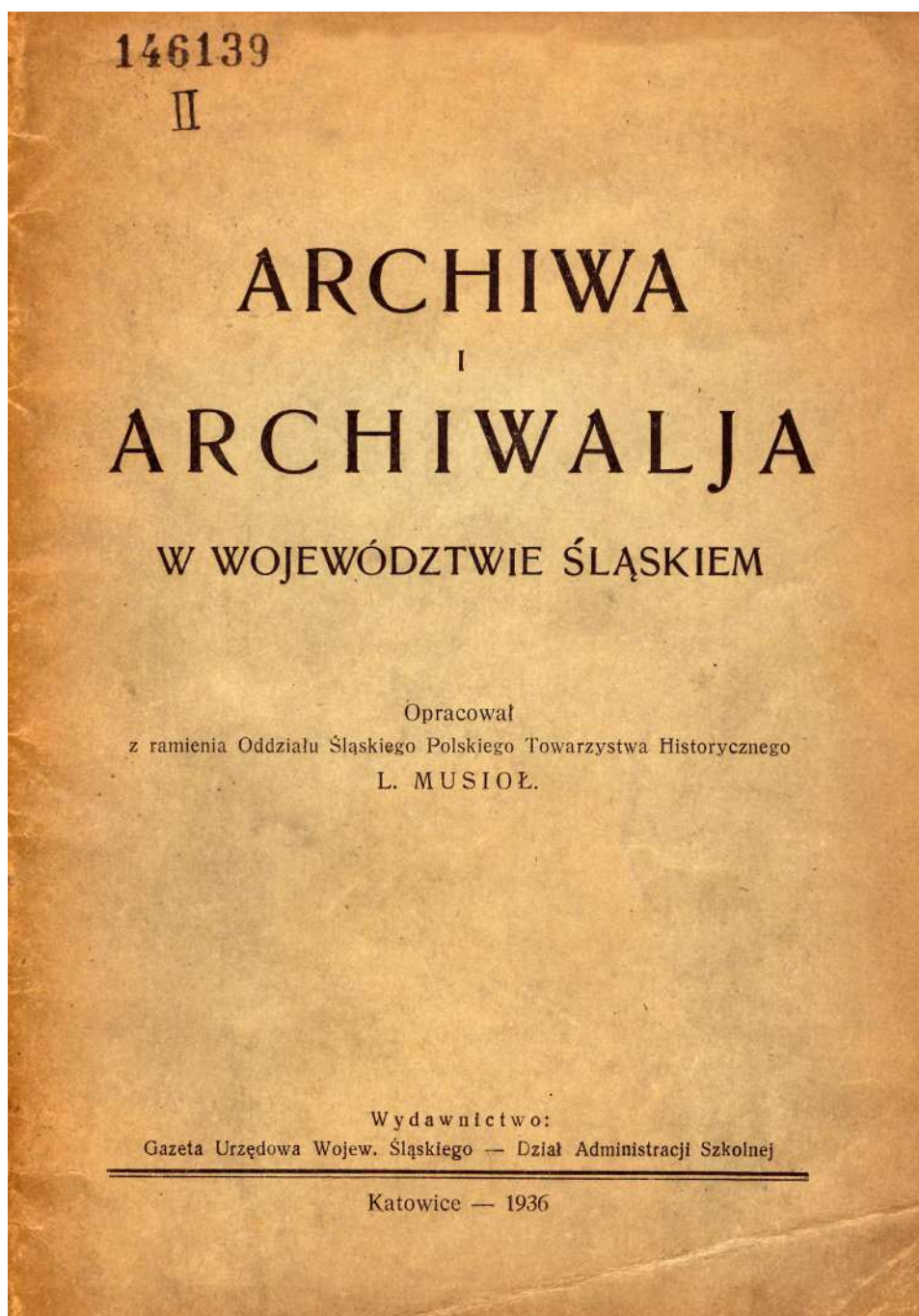
Bezpośrednio po tem zebraniu organizacyjnym odbyło się publiczne posiedzenie naukowe Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Prezes Towarzystwa ks. kanonik dr. Szramek na wstępie podniósł zasługi zmarłych członków Towarzystwa ś. p. dr. Józefa Roska i ś. p. ks. prałata Londzina, których pamięć uczcili zebrani przez powstanie.

Następnie prof. dr. Zakrzewski wygłosił wykład p. t. Znaczenie Śląska na tle dziejów Polski Piastowskiej. W wykładzie tym poruszył szereg problemów

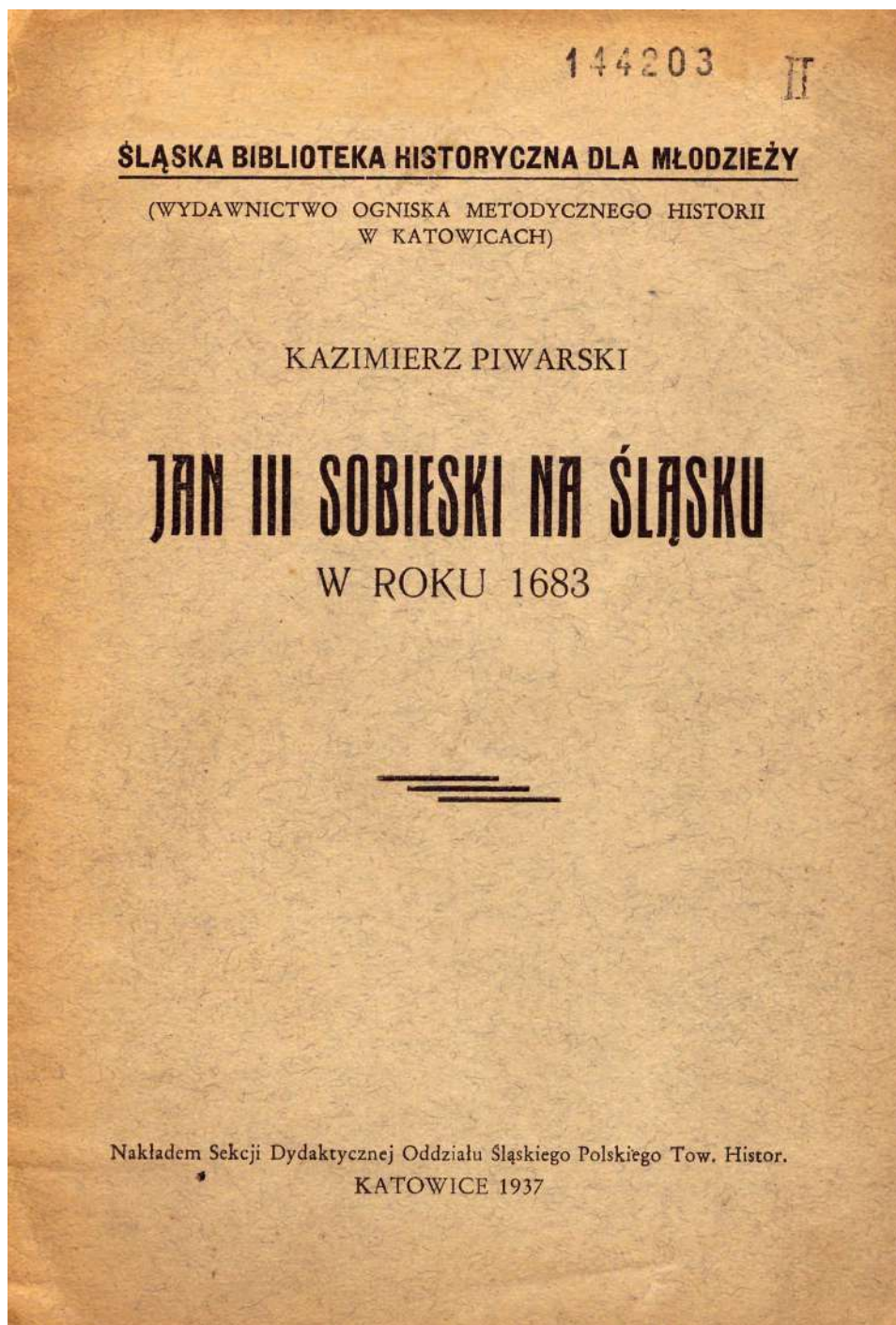
historycznych, związanych z najstarszymi dziejami Śląska. Najstarsze wiadomości historyczne o ziemi śląskiej łączą ją z dziejami ziem polskich, tak że twierdzenia nauki czeskiej o rzekomej pierwotnej przynależności Śląska i Krakowa do Czech, jest bezpodstawne. Następnie wskazał prelegent na fatalne skutki polityki narodowościowej książąt czeskich, którzy właśnie spowodowali germanizację przeważnej części Śląska. Wina więc za germanizację Śląska ponoszą nie książęta Piastowscy, lecz rządy i wpływy czeskie. W dalszym ciągu prelegent przeprowadził analogię między położeniem historycznym Śląska a Pomorza oraz Prus Wschodnich, wskazując na to, że właśnie ziemia górnośląska była zawsze terenem krzyżowania się wpływów międzynarodowych, wobec czego czynniki międzynarodowe, jak ówczesne papieństwo i cesarstwo niejednokrotnie ingerowały w tutejsze stosunki. Dalej odparł prelegent twierdzenia, jakoby po r. 1327 wszelkie węzły prawno-państwowe Śląska z Polską zostały przerwane, wykazując, że już polityka ostatnich Piastów, a zwłaszcza Kazimierza Wielkiego miała stałe na oku sprawy śląskie, dążąc do zapewnienia wpływów polskich na Śląsku. Prelegent poddał rewizji dotychczasowe poglądy na działalność Władysława Opolczyka, podkreślając jej znaczenie dla stosunków w państwie polskim, oraz podniósł znaczenie kolonizacji Rusi Czerwonej przez szlachtę śląską, która w ten sposób przyczyniła się do ścisłego zespolenia tej ziemi z państwem polskim, a żywioł śląski odegrał już po formalnym oderwaniu Śląska od Polski doniosłą rolę państwowo-twórczą w życiu polskiego państwa. Rozważania swe zakończył prelegent na roku 1385/86, zaznaczając jednak, że stosunki prawno-państwowe między Polską a Śląskiem można jednak obserwować i przez dalsze wieki.

Niezwykle interesujący wykład prof. Zakrzewskiego spotkał się z długo niemiłkającymi oklaskami licznie zebranej publiczności, a prezes ks. dr. Szramek podziękował serdecznie prelegentowi za przybycie na Śląsk i za wykład.

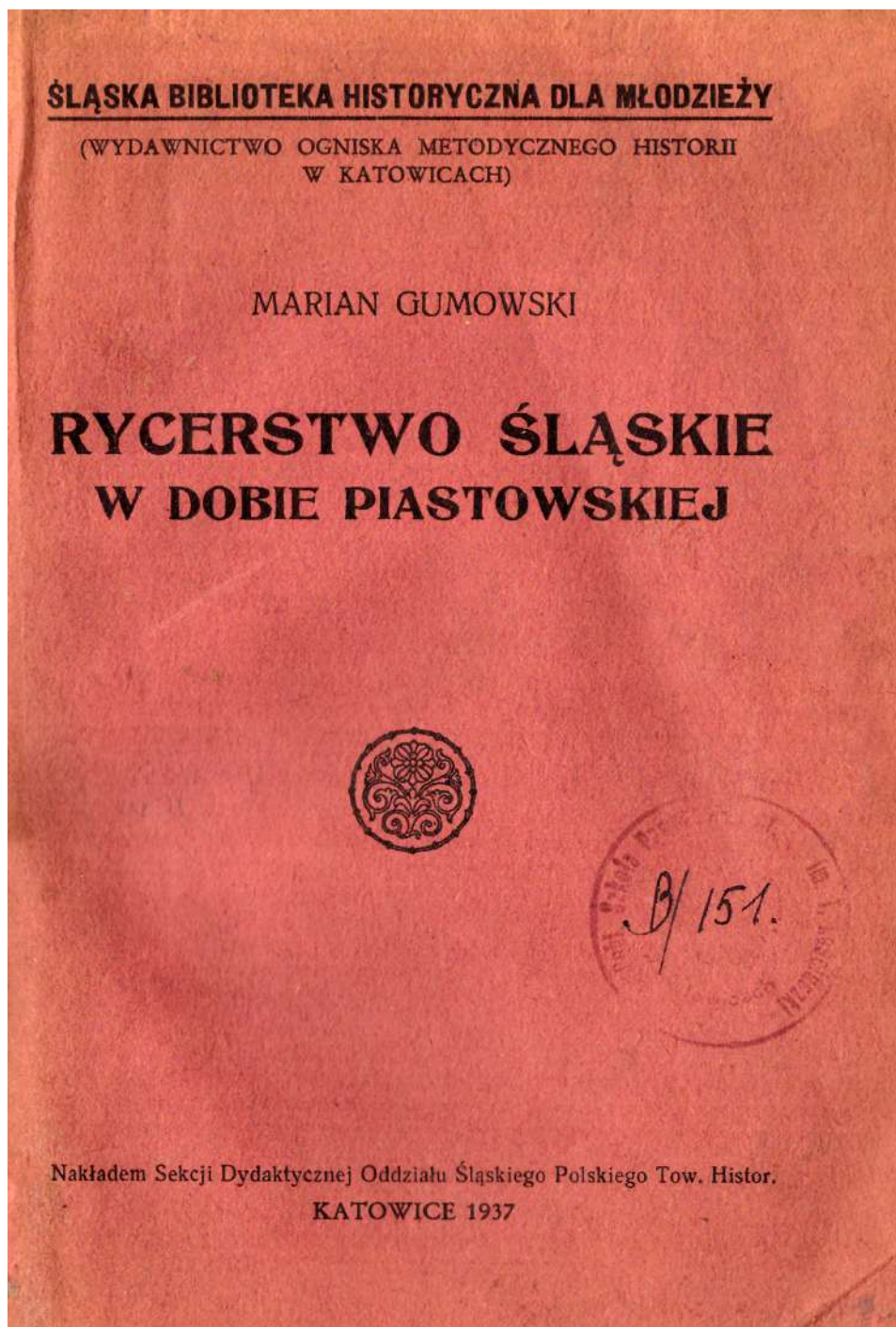
Informacja katowickiego dziennika „Polska Zachodnia”
o powstaniu Oddziału Śląskiego
Polskiego Towarzystwa Historycznego

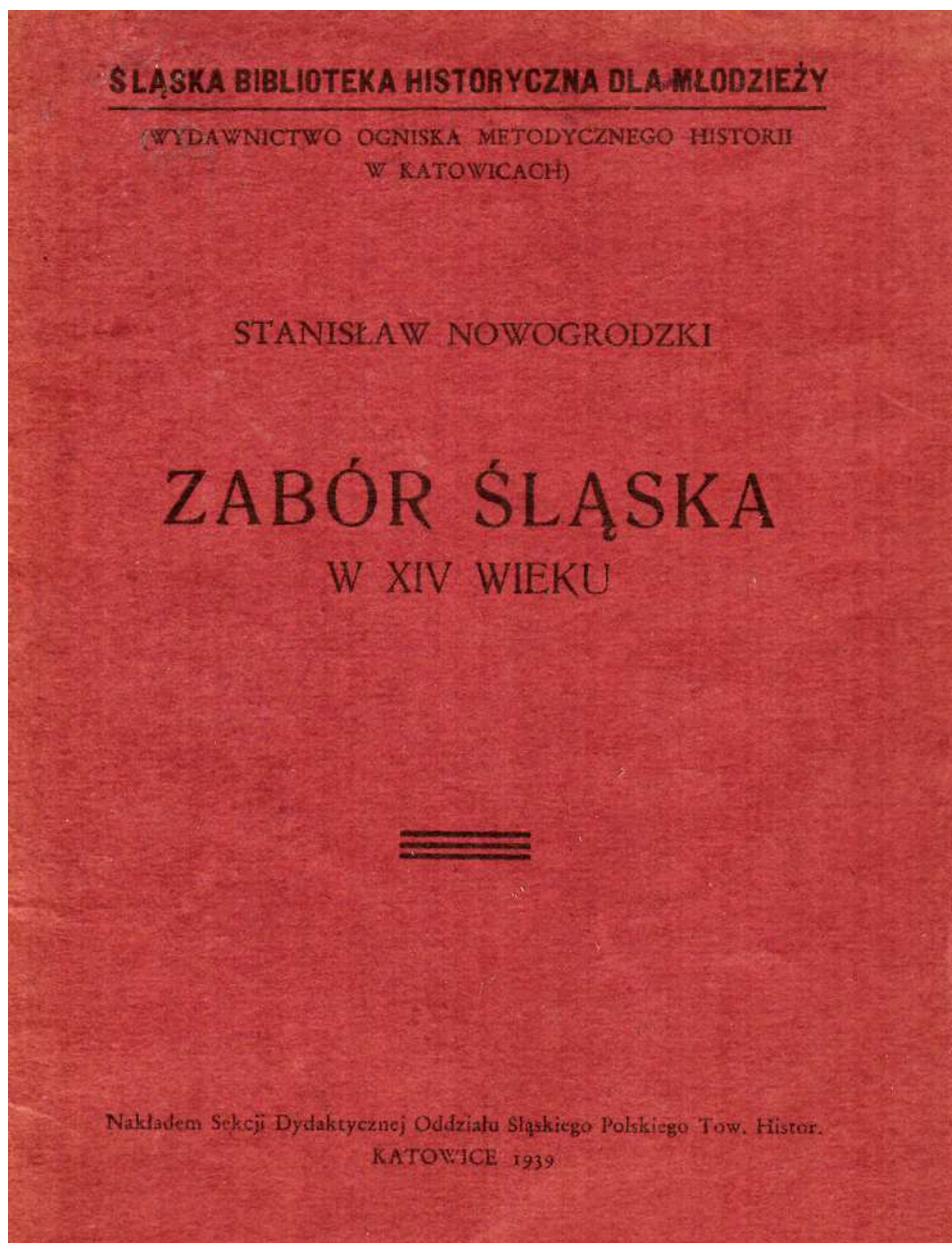
Monografia Ludwika Musioła – jedyna publikacja Oddziału Śląskiego
Polskiego Towarzystwa Historycznego

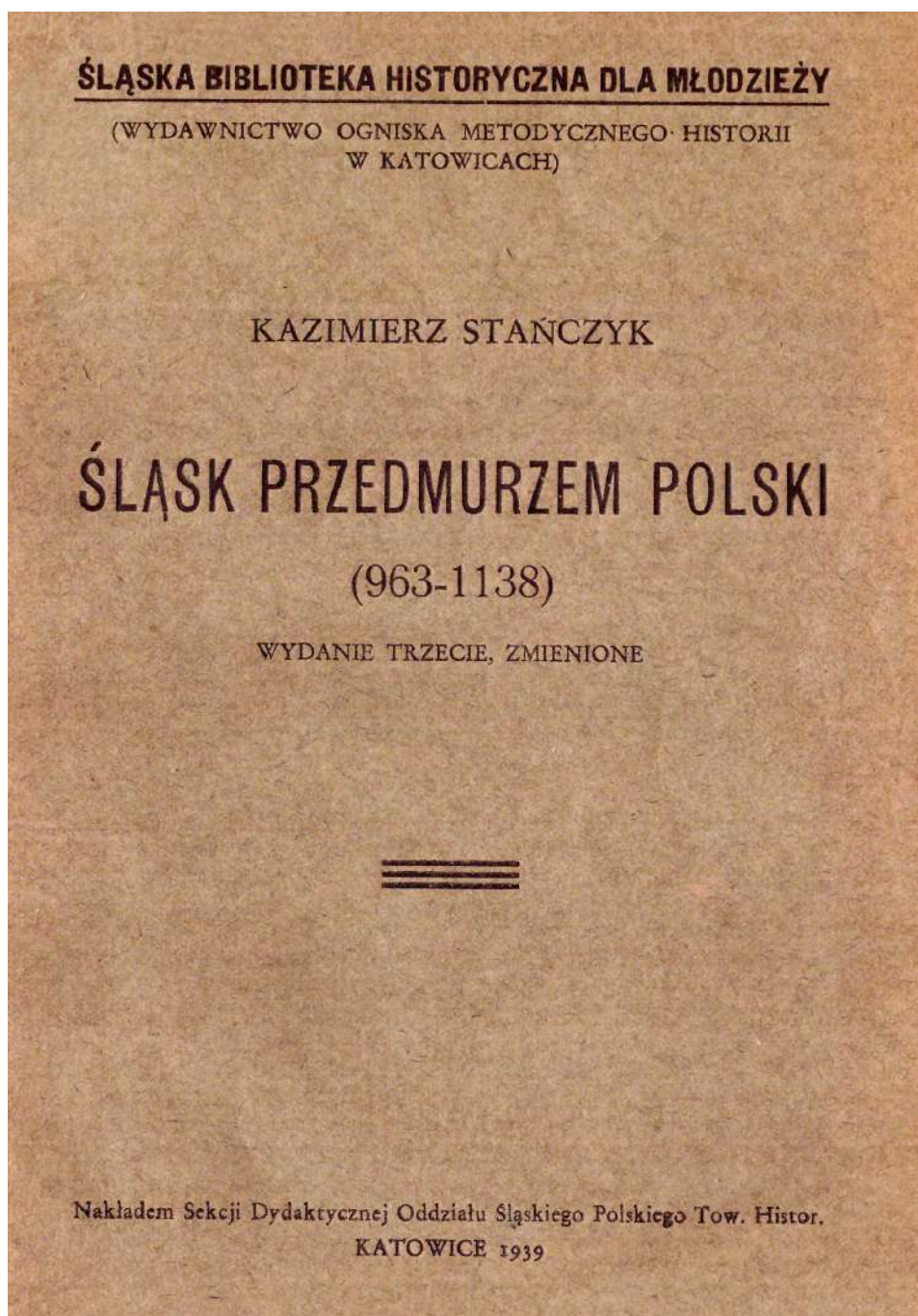
Praca Kazimierza Piwarskiego wydana przez Sekcję Dydaktyczną
Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego
(cykl „Śląska Biblioteka Historyczna dla Młodzieży”)

Praca Mariana Gumowskiego wydana przez Sekcję Dydaktyczną
Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego
(cykl „Śląska Biblioteka Historyczna dla Młodzieży”)

Praca Stanisława Nowogrodzkiego wydana przez Sekcję Dydaktyczną
Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego
(cykl „Śląska Biblioteka Historyczna dla Młodzieży”)

Praca Kazimierza Stańczyka wydana przez Sekcję Dydaktyczną
Oddziału Śląskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego
(cykl „Śląska Biblioteka Historyczna dla Młodzieży”)